

Fizjonomia krajobrazu wiejskiego jako efekt postaw kulturowych jego mieszkańców

Zbigniew Borkowski

Physiognomy of Rural
Landscape as a Result
of Cultural Attitude of
its Inhabitants

Wprowadzenie

Introduction

Przystępując do rozważań w ramach wybranego przeze mnie tematu widzę potrzebę wyjaśnienia, jak rozumiem pojęcie w nim zawarte, to jest sformułowanie „fizjonomia krajobrazu”. Pragnę także krótko przedstawić tok mego rozumowania w tej kwestii.

Historycznie rzecz ujmując krajobraz istniejący na Ziemi przed pojawieniem się człowieka należałoby definiować jako środowisko przyrodnicze, które ulegało mniej lub bardziej dynamicznym zmianom w przestrzeni i w czasie. Zmienność ta wynikała głównie z wzajemnego oddziaływania na siebie zróżnicowanych komponentów krajobrazu, czyli skał, powietrza, wody, gleby, świata roślin i zwierząt. Od czasu do czasu dochodziło w świecie przyrody do kataklizmów pochodzenia ziemskiego lub kosmicznego, które wywoływały gwałtowne, często katastrofalne, drastyczne przeobrażenia świata przyrodniczego obejmujące wszystkie jego komponenty.

Naturalny rytm przemian krajobrazu zakłóciło pojawienie się człowieka rozumnego (*Homo sapiens sapiens*) z jego możliwościami wynajdowania pożywienia i zdolnością do wytwarzania narzędzi, dzięki którym mógł w coraz większym stopniu korzystać z zasobów naturalnych. Fakty te spowodowały, iż człowiek stał się sprawcą coraz bardziej zaznacza-

jących się przeobrażeń środowiska i przekształcił krajobraz pierwotny w kulturowy. Powstały w ten sposób krajobraz stał się na ogół wyrazem, fizjonomią gospodarki człowieka [Gutersohn 1962].

Wyraz „fizjonomia” pojawia się w formułowanych dotąd w różny sposób definicjach krajobrazu. Bogdanowski, Łuczyńska-Bruzda i Novák [1981] podają, że krajobraz to fizjonomia powierzchni Ziemi, będąca syntezą elementów przyrodniczych i wynikiem działalności człowieka. Bogdanowski [1989] definiuje krajobraz jako fizjonomię środowiska i odzwierciedlenie wszelkich zjawisk występujących na powierzchni Ziemi. Wojciechowski [1992] uzupełnia tę definicję wskazując na rolę człowieka jako odbiorcy otaczającego go świata. Twierdzi on, że „krajobraz jest fizjonomią, wyrazem zewnętrznym środowiska, a oceniany i wartościowany jest jako synteza zintegrowanych postrzeżeń widoków i związanych z nimi różnorodnych odczuć zmysłowych oraz odpowiednich asocjacji i struktur zakodowanych w umyśle obserwatora”.

Skłaniam się wyraźnie ku tej ostatniej definicji. Uważam bowiem, że krajobraz to z jednej strony materia w różnych formach i strukturach, albo pochodzenia naturalnego albo antropogenicznego, stanowiąca przestrzeń życiową człowieka. Z drugiej jednak jest to też w dużym stopniu obraz otaczającego nas świata, który w wyniku ludzkich zdolności

i potrzeb obserwacji, przeżywania, oceniania i wartościowania istnieje w umyśle czy wyobraźni człowieka. W rzeczywistości aspekty obiektywne i subiektywne moim zdaniem współistnieją, przenikają się nawzajem, w wyniku czego powstaje „fizjonomia krajobrazu”, inaczej mówiąc „wizerunek krajobrazu” będący wynikiem następującego w danym miejscu i czasie postrzegania przez ludzi otaczających ich struktur krajobrazowych. Bez człowieka nie byłoby możliwości analizowania jego otoczenia. Człowiek jest podmiotem tej analizy. Od początku swojego istnienia dokonuje jej, początkowo w dużym stopniu instynktownie, potem coraz bardziej świadomie i w jakimś celu. Wreszcie uczy się wykorzystywać ją do przekształcania, kształtowania, w jego mniemaniu, podporządkowywania sobie swego środowiska, by pomagało mu spełniać różnorodne potrzeby, od poszukiwania schronienia do zaspokojenia potrzeb duchowych.

Pojęcie zrównoważonego rozwoju a koncepcja odnowy wsi

Definition of a sustainable development and a conception of village renewal

Środowisko, które powstaje w wyniku oddziaływania człowieka, to środowisko antropogeniczne, nazywane też kulturowym. Splot różnych czynników związanych z aktywnością człowieka prowadzi i prowadzi do powstawania ekosystemów zakłóconych. Zajmują one obecnie 66% powierzchni lądów nadających się do zamieszkania. Konstatacja tego faktu oraz obserwowane od pewnego czasu ocieplanie się klimatu skłania część ludzi do zmiany nastawienia do środowiska przyrodniczego. Pojawia się dziś już bardzo rozpowszechniony pogląd o grupowej i indywidualnej odpowiedzialności za przyrodę.

Pogląd ten mógł zaistnieć tylko w sytuacji zaspokojenia przynajmniej podstawowych potrzeb bytowych populacji ludzkiej. Uznanie poziomu zaspokojenia potrzeb za wystarczający jest różne w przypadku każdego człowieka z osobna, bowiem potrzeby wyższego rzędu pojawiają się stopniowo, dopiero po zaspokojeniu niższych. Granica między nimi nie jest ściśle wyzna-

czalna, więc ich zakresy zachodzą na siebie. W krajach wysoko rozwiniętych, gdzie w szerokim zakresie zaspokojono podstawowe potrzeby bytowe „[...] od razu pojawiają się inne (i wyższe) potrzeby i właściwie one, a nie fizjologiczny głód, dominują w organizmie. Kiedy te z kolei zostaną zaspokojone, znów pojawiają się nowe (coraz wyższe) potrzeby itd.” [Maslow 1990]. W strukturze hierarchicznej występują one w następującym porządku: najpierw fizjologiczne a po nich kolejno – bezpieczeństwa, przynależności i miłości, szacunku, samorealizacji. Maslow [op. cit.] zalicza do potrzeb samorealizacji wiedzę i rozumienie oraz potrzeby estetyczne.

Sytuacji zaspokojenia potrzeb podstawowych, oprócz pojawienia się potrzeb wyższych, może również towarzyszyć nadmierna konsumpcja. Tej możliwości próbuje zapobiegać zdefiniowane w 1987 roku w tzw. Raportcie Brundtland pojęcie zrównoważonego rozwoju. Według WCED (World Commission on Environment and Development) „zrównoważony rozwój jest rozwojem, który zaspokaja potrzeby dzisiejszej generacji bez umniejszania możliwości przyszłych pokoleń do zaspokajania swoich potrzeb” [*Nasza wspólna przyszłość*, 1991].

Tak przebiegający rozwój wywiera ogromny wpływ na postępowanie różnych społeczności ludzkich, mniej lub bardziej rozumiejących znaczenie wartości przyrody i wartości estetycznych dla życia czło-

wieka. Efekt ten występuje w wyniku ścisłego powiązania znaczenia środowiska przyrodniczego i kulturowego z ekonomicznym aspektem bytowania ludzi. Dużą wartością idei zrównoważonego rozwoju jest jej holizm, łączący w różnych strukturach administracyjnych i we wzajemnych powiązaniach rozwój ekonomiczny, jakość życia i stan środowiska, począwszy od odpowiedzialności indywidualnej, a skończywszy na działalności zbiorowości lokalnych.

Podobne założenia leżą u podstaw zainicjowanej na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w Niemczech koncepcji odnowy wsi. W miarę wdrażania programu i włączania się do niego nowych regionów, jego cele stopniowo ewoluowały. Początkowo starano się poprawić standard życia na wsi. W późniejszym okresie dołączano kolejno nowe priorytety. Były nimi: wzmocnienie identyfikacji z miejscem zamieszkania i otaczającym go regionem oraz zahamowanie degradacji środowiska. Następnie starano się wyeliminować poczucie niższej wartości mieszkańców wsi poprzez promocję wiejskiego stylu życia, do którego dołączono dyrektywę (wytyczne) oszczędnego wykorzystania zasobów środowiska oraz dopasowanie budownictwa i układów ruralistycznych do miejscowego stylu regionalnego, a także ocalenie resztek tradycyjnego budownictwa i wiejskiego stylu życia [Wilczyński 2003].

Postawy ludzi wobec krajobrazu wiejskiego

People's attitude towards rural landscape

Działania podejmowane w ramach koncepcji odnowy wsi, rozumianej jako rozwój obszarów wiejskich, zmierzają więc do przemiany postaw ludzi wobec krajobrazu wiejskiego. Obecnie, wśród społeczeństw wiejskich dominuje prawdopodobnie myślenie egocentryczne i technokratyczne. Pierwsze zorientowane jest na realizację interesów osobistych, które stanowią w tym przypadku jedyny czynnik motywacyjny zachowań jednostkowych. Z kolei postawy wobec krajobrazu polegające na myśleniu bezosobistym, eksperckim, cechuje myślenie technokratyczne. Ukierunkowane jest ono na realizację wartości utylitarnych, co jest koniecznym chociaż niewystarczającym warunkiem racjonalnego działania. Bo przecież trzeba przewidywać skutki swoich działań nie tylko w wymiarze rzeczowym, lecz i aksjologicznym. Ten warunek spełnia myślenie solidarystyczne i humanistyczne.

Myślenie solidarystyczne koncentruje się na urzeczywistnieniu pojętego szeroko interesu grupowego. Ludzie myślący w tych kategoriach mają na uwadze cele większych zbiorowości i to nie tylko ludzkich (na przykład ochronę ginących gatunków zwierząt).

Myślenie humanistyczne zorientowane jest na realizację wartości osobowych i duchowych traktowanych łącznie. Polega ono na głębokim zrozumieniu świata rzeczy oraz ludzi i uwzględnia całokształt związków je łączących. Takie właśnie aksjologiczne myślenie powinno cechować ludzi także w aspekcie ich rozważań i ewentualnych decyzji o podjęciu działań zmierzających do szeroko rozumianego przeobrażenia krajobrazu, w którym żyją.

Wymienione powyżej, ukształtowane w procesie zaspokajania potrzeb, sposoby myślenia implikują określone typy zachowań wobec osób, rzeczy i sytuacji. Tak zdefiniowane typy zachowań nazywamy postawami. U podstaw konkretnych postaw leżą: posiadana wiedza, wyznawane przekonania, posiadane uczucia i motywy, a ich przejawem są formy działań czyli reakcje poszczególnych osób wobec odnośnych przedmiotów lub ich klas. Przedmiotem postawy może być praktycznie wszystko. W przypadku programu odnowy wsi przedmiotem postawy jest cały krajobraz wiejski wraz ze społecznością go zamieszkującą.

Ludzie zajmują wobec krajobrazu różne stanowiska. Jedne z nich są z punktu widzenia odnowy wsi korzystne, inne niekorzystne lub obojętne. Wraz ze wzrostem stopnia zaangażowania w realizację programu odnowy wsi postawy stają się w sposób automatyczny coraz bardziej pozytywne, prokrajobra-

zowe. Czasami mogą wystąpić niepożądane reakcje społeczne, które jednak powinny być korygowane przez otoczenie tak, by stawały się coraz bardziej prokrajobrazowymi. Kształtowanie postaw polega zazwyczaj na wpływaniu na to, co myśli druga osoba bądź grupa osób, czyli mówiąc inaczej na przekonywaniu ludzi. Rezultatem tych zabiegów ma być zmotywowanie ludzi do podjęcia oczekiwanych przez motywujących działań. Motywowanie musi bazować na systemie potrzeb danej osoby lub grupy, bowiem w przeciwnym razie będzie ono nieskuteczne.

Pomimo różnorodności postaw poszczególnych jednostek wobec konkretnych działań powodujących zmiany otoczenia, do którego człowiek jest bardzo silnie przyzwyczajony, naturalnym wydaje się być dążenie każdego z osobna, a często pewnych powiązanych ze sobą choćby terytorialnie czy kulturowo zbiorowości, do zadowolenia z życia rozumianego coraz częściej nie tylko jako zaspokojenie poczucia bezpieczeństwa (materialnego czy w sensie braku zewnętrznego zagrożenia), lecz jako zabezpieczenie potrzeby odczuwania piękna, a tym samym życia w harmonii z otoczeniem przyrodniczym i wśród ludzi, którzy żyją i czują podobnie. Krajobraz wiejski staje się obecnie najskuteczniejszym gwarantem zaspokojenia tak rozumianego szczęścia człowieka. Jest więc szansa na wykorzystanie przejawiających się w tym aspekcie postaw ludzi z jednej strony do ochrony nie-

zdegradowanego jeszcze krajobrazu, z drugiej zaś do uaktywnienia tychże zbiorowości w trakcie realizacji wspomnianych zamierzeń.

Kultura a koncepcja odnowy wsi

Culture and a conception of village renewal

W wyniku uwarunkowanego postawami działania człowieka w środowisku pojawiają się nowe wartości. Ich rodzaj i jakość zależy od stopnia dojrzałości ludzi, którą można wykształcić. Starożytni filozofowie twierdzili, że człowiek dla osiągnięcia właściwej sobie dojrzałości potrzebuje określonego wsparcia, gdyż sama rozwija się tylko natura. Na oznaczenie „uprawy” czyli kształcenia człowieka łacińskie słowo kultura wprowadził Ciceron w „Rozmowach Tuskulańskich”¹ [Ciceron 1961]. Pierwotnie słowo „kultura” związane było z wykonywaniem zawodu rolnika (agricultura). Obecnie istnieje już kilkaset definicji kultury.

Eliot [1949] zwraca uwagę na konieczność rozgraniczenia zasięgu kultury, bowiem może dotyczyć ona jednostki, grupy społecznej lub też całego społeczeństwa. Podobnie delimitująco do tego problemu podchodzi Kłoskowska [1981] i wyróżnia pierwszy, starszy – klasyczny lub humanistyczny sens kultury, który stosowany jest do „osób kultural-

nych” i drugi współczesny – antropologiczny, używany na określenie świadomości zbiorowej i stylów życia charakterystycznych dla danej grupy ludzkiej.

Kroeber i Kluckhohn [1952] wyróżnili kilka typów definicji kultury: historyczne, normatywne, psychologiczne, strukturalne, opisowo-wyliczające i genetyczne. W naszych rozważaniach najbardziej przydatne będą definicje typu normatywnego i genetycznego.

Definicje normatywne koncentrują się na elementach oceniająco-normatywnych kultury. Kultura definiowana jest w tym przypadku jako wytwarzanie i przekazywanie treści i wzorów, wartości, idei, symboli, wzorców działań kształtujących ludzkie zachowania oraz wytworów tychże zachowań [Kłoskowska 1981].

Genetyczne definicje kultury zwracają uwagę na sposób i mechanizmy powstawania kultury. Według Lintona [1975] kultura jest konfiguracją wyuczonych zachowań i ich rezultatów, które są podzielane i przekazywane przez członków danego społeczeństwa.

Koncepcja odnowy wsi powinna uwzględniać kulturę również w aspekcie tworzących się więzi społecznych, które to podejście jest charakterystyczne także dla antropologii kulturowej. Według Kłoskowskiej [1983] kultura jest to względnie zintegrowana całość obejmująca zachowania ludzi, przebiegająca według wspólnych dla społecznej zbiorowości wzorów, wykształ-

conych i przyjmowanych w toku interakcji oraz zawierająca wytwory tych zachowań.

Inni badacze są zwolennikami definicji kultury typu personalistycznego. Czołowy przedstawiciel personalistów papież Jan Paweł II definiuje kulturę jako kształt ludzkiego życia i sposób bytowania, a kulturą jest to wszystko, przez co człowiek jest bardziej człowiekiem [Jan Paweł II, 1986]. Takie rozumienie kultury pozwala na wyciągnięcie wniosków odnośnie kształtowania życia i osobowości człowieka oraz otaczającego go krajobrazu.

Cele ludzkiego poznania i działania w krajobrazie

Aims of human cognition and action in a landscape

Doskonalenie się człowieka, a w jego wyniku pojawianie się na pewnym etapie konieczności zaspokojenia potrzeby samorealizacji, wskazuje na takie cele ludzkiego działania, jak: prawda, dobro oraz ich synteza – piękno. W nawiązaniu do wyróżnionych celów możemy podzielić kulturę na trzy wielkie, odpowiadające im działy: naukę, moralność i sztukę. Poznanie i działanie człowieka w ich ramach ma trojaki charakter – teoretyczny, praktyczny i poietyczny (twórczy) [Arystoteles, 1982, 1983].

Sposobu ludzkiego życia nie można rozpatrywać w oderwaniu od natury. Podstawą ludzkiej aktywności w krajobrazie jest poznanie go. W zależności od stawianych sobie celów następuje ingerencja w otoczenie bądź jej zaniechanie.

Jeśli poznanie ma na celu prawdę, nazywane jest teoretycznym i jego zadaniem jest poinformowanie o istniejącym materialnie krajobrazie. Poznanie służące czynieniu dobra, którym jest kształtowany krajobraz wraz z jego komponentami i elementami, nazywane jest praktycznym i determinuje ludzkie postępowanie. Człowiek zaspokaja potrzebę samorealizacji poprzez swoje czyny w działaniu praktycznym przekształcając naturę w kulturę. Temuż przekształcaniu towarzyszyć może również poznanie służące odkrywaniu piękna, a nazywane poietycznym (twórczym). W wyniku tego rodzaju poznania tworzone są nowe formy przedmiotów bądź komponowane jest rozmieszczenie obiektów w przestrzeni.

Warunki istnienia harmonii w krajobrazie

Conditions of landscape harmony existence

Wymienione rodzaje poznania i działania łączą się z przyczynami powodującymi fakt ich zajścia. Znajomość tych przyczyn umożliwia wyjaśnienie i uzasadnienie danego spo-

sobu ukształtowania krajobrazu oraz jego ewaluację. Arystoteles radzi by szukać przyczyn pierwszych i ostatecznych, a nie pośrednich². Dlatego też ilość przyczyn jest ograniczona i Arystoteles wyróżnia cztery typy przyczyn zasadniczych, które mają wyjaśnić sposób istnienia rzeczy. Są to przyczyny materialne, formalne, sprawcze i celowe³ [Arystoteles, 1982, 1983].

Przyczyną pierwszą jest materia, z której coś powstaje⁴ i decyduje ona o materialnej budowie przedmiotu. Materia jest tworzywo, materiał, z którego uformowany jest każdy przedmiot. Przedmiot poznania pozostaje w pewnej relacji poznawczej do podmiotu poznającego i w tym właśnie procesie badana jest materia budująca przedmiot. Człowiek mający wcześniejsze doświadczenie konfrontuje wynik poznania właśnie z nim. Jeśli stwierdzi na przykład, że leżące na stole owoce wykonane są z plastiku, wówczas rodzi to w nim dysonans z posiadany doświadczeniem. Materia użyta przez człowieka do wykonania tychże owoców nie jest prawdziwa. Nie jest to zgodne z prawdą, czyli jednym z celów ludzkiego poznania i działania. Rodzi to rażącą sprzeczność i skutkiem tego jest brak zgodności z teoretycznym poznaniem człowieka. Przywrócenie zgodności wymaga położenia na stole prawdziwego owocu, którego miąższ otoczony jest skórą lub błoną. Podobne działania przywracające zgodność materii należy wykonać odnawiając krajobraz wiejski. Tę

przyczynę należałoby chyba mieć na uwadze planując i przeprowadzając wszelkie działania w krajobrazie.

Przyczyna formalna, wzorcza, definiuje istotę przedmiotu⁵. Forma decyduje o tożsamości przedmiotu, czyli o identyczności z jego rodzajem, gatunkiem lub odmianą. Jest to jedna z najważniejszych przyczyn kierujących działaniami podejmowanymi w ramach koncepcji odnowy wsi. Przykładem niezgodności z tą przyczyną byłoby chociażby pojawienie się na drzewach jabłoni bananów. Banan jest owocem istniejącym rzeczywiście, jednak połączenie jabłoni z bananem nie tworzy formy prawdziwej. By forma odzyskała prawdziwość na jabłoni powinny zawisnąć jabłka. Wymaga tego konieczność zaklasyfikowania konkretnej formy do odpowiadającego jej rodzaju, gatunku lub odmiany. Brak możliwości takiego przyporządkowania powinien zostać naprawiony w celu przywrócenia panowania w krajobrazie prawdy i dobra.

Przyczynowe ujęcie formy jako figury i kształtu umożliwiają również liczby oraz stosunki zachodzące między nimi, które obrazują tożsamość przedmiotów w sensie ścisłym. Relacje zachodzące między poszczególnymi częściami przedmiotu pozwalają na wyciągnięcie wniosków odnośnie jego przynależności do danego rodzaju, gatunku względnie odmiany albo o braku takiej przynależności. W ostatnim, z wymienionych, przypadku przedmiot jest tworem sztucznym, a jego jakość zależy od

złudnych i przemijających wartości, które dla jednych chwilowo mogą wydawać się znaczne, a dla innych niewielkie lub wręcz zerowe. Analiza zależności zachodzących pomiędzy prawdziwością i sztucznością materii oraz formy przedmiotów krajobrazu, a także ich struktur świadczyć może o mniejszej lub większej naturalności tychże przedmiotów. Ich jakość można ocenić w sposób względnie obiektywny na podstawie zgodności prawdziwości i sztuczności materii oraz formy. Wyższą jakość przypisać można przedmiotom krajobrazu i ich strukturom, w których nastąpi zgodność, czyli kongruencja między prawdziwością materii i formy albo sztucznością materii i formy. Uwzględnienie w działaniach ludzkich przyczyny formalnej umożliwi uczynienie zadość dwóm celom ludzkiego poznania, czyli prawdzie i dobru. Zrealizowanie tych celów jest warunkiem koniecznym istnienia w krajobrazie harmonii i piękna.

Rozumienie przyczynowania dotyczy również zmienności świata oraz wiążącego się z tym problemu twórczości i jej wytworów. Możliwość kształtowania krajobrazu kulturowego związana jest z wymogiem obecności przyczyn zewnętrznych w stosunku do przedmiotu naszej analizy. Są nimi przyczyna sprawcza i celowa.

Jedną z przyczyn zewnętrznych jest sprawcza przyczyna czynu, gdzie to co powoduje zmianę, jest przyczyną tego, co podlega zmianie⁶. W przypadku działań przeprowa-

dzanych w związku z odnową wsi przyczyna ta ma sprawić, by w krajobrazie realizowano prawdę, dobro i piękno. Analiza tej przyczyny wskazuje, iż jest ona aktem rozpoczęcia działalności i zachodzi wtedy, gdy coś działa na krajobraz. Tym czymś może być społeczność lokalna, która w poczuciu odpowiedzialności za stan środowiska, zaspokajając również potrzebę samorealizacji, restrukturyzuje i modernizuje szeroko rozumiane rolnictwo [Wilczyński 2003]. Odpowiedzialność za stan środowiska może również przejawiać się w trosce o stan krajobrazu. Przykładem mogłaby być troska o stan wód podziemnych i powierzchniowych, w przypadku których szczególnie drastycznie uwidaczniają się wszelkie zaburzenia w gospodarowaniu człowiekiem w środowisku. Stan dolin rzecznych, to znaczy jakość zbiorowisk roślinnych oraz ich udział w całkowitej powierzchni tych form ukształtowania terenu jest właśnie efektem lepszej lub gorszej dbałości o stan środowiska przyrodniczego.

Odnowa wsi rozumiana jako metoda rozwoju obszarów wiejskich miałyby sprawić, by kształtowany w wyniku wspomnianych tu przykładowo działań wizerunek krajobrazu odznaczał się dużym stopniem prawdziwości. Odkrywanie prawdy w krajobrazie byłoby równoznaczne ze zrealizowaniem poznania praktycznego i twórczego, przyporządkowanego działaniu, w którym człowiek realizuje się przez wiązanie się z dobrem i pięknem jako celem

działania. Poznanie krajobrazu w aspekcie dobra i piękna wpływa na postępowanie ludzi, a zrealizowanie dobra i piękna czyni człowieka lepszym.

Przyczyna celowa ukierunkowuje poznanie i działanie ludzi na określony cel, czyli to, ze względu na co coś jest⁷. Odsłania ona bezpośrednio rację działania przyczyny sprawczej przemian krajobrazu wiejskiego, czyli miejscowej społeczności.

Cel działania może być rozumiany dwojako. Po pierwsze jest on kresem istnienia jakiejś substancji, przedmiotu lub całego krajobrazu. Przyczyna celowa w procesie odnowy wsi wyznaczana jest przez koniec trwania nieprawdziwego krajobrazu, zdegenerowanego wraz z jego fizjonomią, i początek istnienia prawdziwego, zakomponowanego krajobrazu kulturowego. Przyczyna ta może być również utożsamiana z kresem działania człowieka jako podmiotu krajobrazu.

Cel jest definiowany także jako motyw działania. Oznacza on wtedy dowolny czynnik działania celowego, tłumaczący powtarzanie się pewnych czynności, w wyniku których działalność człowieka uzyskuje jakiś ogólny kierunek. Poznanie i działanie celowe człowieka w krajobrazie wiejskim będzie więc powtarzanym wielokrotnie aktem tworzenia, wskutek czego mogą powstać rzeczy użyteczne i piękne.

Analiza fizjonomii krajobrazu wiejskiego pozwala rozpoznać przyczyny materialne, formalne, spraw-

cze i celowe determinujące jego powstanie. Na tej podstawie można określić poziom życia ludności tam zamieszkującej, ich mentalność oraz jakość kompozycji krajobrazowej, a także zaplanować ewentualne działania naprawcze. Zrealizowanie tychże będzie możliwe, jeśli podjęta zostanie skuteczna decyzja wymuszająca usunięcie dysharmonii panującej w konkretnym krajobrazie. Działalność poietyczna może doprowadzić do powstania prawdziwego, dobrego i pięknie zakomponowanego krajobrazu kulturowego, co jest celem działań podejmowanych w ramach koncepcji odnowy wsi.

Podsumowanie

Conclusion

Koncepcja działań związanych z odnową wsi jest ukierunkowana na ukształtowanie lepszych warunków życia na wsi oraz na stworzenie pięknej kompozycji krajobrazu wiejskiego. Podstawą tych działań jest propagowanie wśród społeczności myślenia solidarystycznego i humanistycznego. Odwołuje się ono do głębokiego zrozumienia świata rzeczy i ludzi oraz uwzględnia całokształt związków je łączących. Kształtowanie takich postaw polega na przekonywaniu ludzi do podjęcia właściwych działań, w wyniku których mogłyby powstać nowe, prawdziwe wartości. W ten sposób ukształtuje się kultura, rozumiana jako cywilizacja, obejmująca całokształt ludzkiego

życia wraz z wytworami ludzkiego poznania i działania. Takim właśnie dziełem będzie piękna kompozycja otaczającego człowieka krajobrazu wiejskiego.

Działania ludzi podejmowane w ramach odnowy wsi powinny mieć na celu prawdę, dobro i piękno. Uwzględnienie ich pozwoli z powodzeniem tworzyć przedmioty charakteryzujące się umiejętnie dobranym tworzywem, prawidłowo zbudowaną formą oraz łączyć je i zestawiać w celu zakomponowania pięknego krajobrazu kulturowego.

Poznanie i działanie celowe człowieka w krajobrazie wiejskim będzie jedno- lub wielorazowym aktem tworzenia albo wielokrotnym powtarzaniem tych samych czynności związanych z rytmem życia na wsi. Wskutek tych zabiegów mogą powstać rzeczy użyteczne i piękne. Działalność twórcza związana z wytwarzaniem obejmuje twórczość artystyczną, lecz również rzemiosło, rolnictwo i technikę. Wszystkie dziedziny działania oparte są na poznaniu i z niego wypływają. Ukształtowany w ramach tych działań krajobraz będzie pośrednio informował o postawach ludzi zajmowanych wobec swojego miejsca zamieszkania.

Zbigniew Borkowski

Katedra Kształtowania Krajobrazu
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Section of Landscape Design
The John Paul II Catholic University of Lublin

Przypisy

¹ Ciceron Marek Tulliusz, *Rozmowy Tuskułańskie* II 5.

² Arystoteles: *Metafizyka* 1003 b 17-19.

³ Arystoteles: *Metafizyka* I 3, V 2.

⁴ Arystoteles: *Metafizyka* I 3, V 2.

⁵ Arystoteles: *Metafizyka* I 3, V 2.

⁶ Arystoteles: *Metafizyka* I 3, V 2.

⁷ Arystoteles: *Metafizyka* I 3, V 2.

Literatura

1. Arystoteles, 1982, *Etyka nikoma-chejska*, PWN, Warszawa, LXXXV, s. 511.

2. Arystoteles, 1983, *Metafizyka*, PWN, Warszawa, XXX, s. 451.

3. Bogdanowski J., 1989, *Metoda jednostek i wnętrz architektoniczno-krajobrazowych (JARK-WAK) w studiach i projektowaniu*, Politechnika Krakowska, Kraków, s. 36.

4. Bogdanowski J., Łuczyńska-Bruzda M., Novák Z., 1981, *Architektura krajobrazu*, PWN, Warszawa-Kraków, s. 246.

5. Ciceron M. T., 1961, *Księgi Akademickie; O najwyższym dobru i złu; Paradoxy stoików; Rozmowy Tuskułańskie*, PWN, Warszawa, s. 743.

6. Eliot T. S., 1949, *Christianity and Culture*, New York.

7. Gutersohn H., 1962, *Harmonie in der Landschaft*, Solothurn.

8. Jan Paweł II, 1986, *Wiara i kultura: dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, Fundacja Jana Pawła II, Rzym, s. 345.

9. Kłoskowska A., 1981, *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa, s. 607.

10. Kłoskowska A., 1983, *Kultura masowa*, PWN, Warszawa, s. 482.

11. Kroeber A. L., Kluckhohn C., 1952, *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*, Cambridge Mass.

12. Linton R., 1975, *Kulturowe podstawy osobowości*, PWN, Warszawa, XLII, s. 177.

13. Maslow A. H., 1990, *Motywacja i osobowość*, PAX, Warszawa, s. 450.

14. *Nasza wspólna przyszłość. Raport Światowej Komisji do Spraw Środowiska i Rozwoju*, 1991, PWE, Warszawa, s. 492.

15. Wilczyński R., 2003, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Fundacja Fundusz Współpracy – Program Agro-Info, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, Poznań, s. 171.

16. Wojciechowski K. H., 1992, *Waloryzacja estetyczna krajobrazu i jej znaczenie dla zagospodarowania przestrzeni* [w:] *Funkcjonowanie i waloryzacja krajobrazu* pod red. Tadeusza J. Chmielewskiego, Andrzeja Richling'a, Krzysztofa H. Wojciechowskiego, Ogólnopolska Konferencja Naukowa, TWWP, Lublin, s. 65-69.